

Vrijwilligers

goud waard voor Amsterdamse Waterleidingduinen?

GERT BAEYENS

Hoeveel vogelsoorten broeden in de Amsterdamse Waterleidingduinen? Wanneer is de gehakkelde aurelia voor het laatst gezien? Is de struikheide na één jaar beweiden met schapen beter gaan bloeien? Welke kevers, graafwespen of zandbijen vindt men in kaal zand? Het antwoord op deze vragen komt van ruim honderd vrijwilligers die hun vrije tijd besteden aan onderzoek in het duin. Zij houden zich, meestal op professioneel nivo, bezig met activiteiten om de kwaliteit van de natuur te meten teneinde die te verbeteren. Zij dragen gegevens aan voor het biologisch meetnet. Tientallen vrijwilligers doen dit al dertig jaar met enthousiasme en volharding (het accent ligt meer op *willig* dan op *vrij*!).

Halverwege de jaren zestig kwamen de infiltratiewerken voor de waterwinning gereed en werden de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) plaatselijk sterk vernat. Een aantal vogelaars zag met vreugde honderden broedparen eenden en andere watervogels verschijnen. Zij bouwden een vogelingstation om ook tijdens de vogeltrek te zien hoe zang- en waadvogels de infiltratiegebieden bezochten. De vogelaars boden ook nestmogelijkheid aan broedvogels: ze maakten schelpenstrandjes (bijvoorbeeld voor de kleine plevier) en nestkasten (bijvoorbeeld voor de uilen). Andere vrijwilligers volgden ondertussen samen met deskundigen de effecten van infiltratie op de plantengroei. Al gauw bleek dat ruigesoorten als duinriet, akkerdistel en brandnetel gaandeweg de zeldzame, vochtminnende pioniervegetaties verdrongen. Botanisch was de infiltratie geen onverdeeld succes. Vrijwilligers, onderzoekers en beheerders wisten eind jaren zeventig tegen de verstoringen adequate beheersmaatregelen te ontwikkelen. Vrijwilligers probeerden door maai-beheer op kleine schaal de verruiging terug te drin-

gen. Door het maaien en het afvoeren van het maaisel kregen natuurlijke duinvegetaties de ruimte. Ook plaggen kon geen kwaad: er kwamen groeiplekken vrij voor rietorchis en duizendguldenkruid. Dit soort impulsen, waarbij een initiatief van vrijwilligers door deskundigen werd opgepikt en uitgebouwd, kwam in de daaropvolgende jaren steeds vaker voor.

Oeco-hydrologisch onderzoek

Een recent en nog lopend voorbeeld van "uitbouwen" vinden we in het Oeco-hydrologisch onderzoek (zie pg. 9-12). In het Oeco-hydrologisch onderzoek in het zuidelijk duin had de provincie Zuid-Holland als "opdrachtgever" een grote stem. Er moest inzicht komen in de huidige flora en fauna en vooral moest worden voorspeld welke veranderingen zouden optreden met vermindering, verandering, of beëindiging van de grondwateronttrekking. Voor het onderdeel fauna vond Gemeentewaterleidingen de provinciale "opdracht" echter zeer beperkt: alleen de effecten op de broedvogelstand telden mee in de weegschaal.

Vogels

De broedvogels zijn sinds jaar en dag geteld door vrijwilligers en gebruik van hun gegevens werd grif toegestaan. De tellers zelf vonden een voorspelling van alleen broedvogels ook maar mager-tjes en zonnen op "een onsje meer". Wat gebeurt er in de trektijd? In de winter? Uit telgegevens en uit vangsten op de vinkebaan in het noordelijk deel van de AWD weet men in hoeverre vogels ook buiten de broedtijd het droge en het natte duin gebruiken. Daarom werd gewerkt aan een lijst van alle soorten vogels die al broedend, als doortrekker of als wintergast het zuidelijk duin (zouden kunnen) bewonen. Het resultaat was ernaar! In het nu geheel droge zuidelijk duin ontbreken de waterafhankelijke vogels geheel. De vogelrijkdom die men nu reeds gedeeltelijk in de geïnfilteerde noordelijke duinen aantreft, zou zich, na stopzetting van de grondwaterwinning en vernatting van het gebied, naar het zuiden kunnen uitbreiden. Het aantal soorten vogels zou in het zuidelijk duin met 30-40% kunnen toenemen: in de broedtijd van ca. 65 naar ca. 100, in de trektijd van ca. 110 naar ca. 150 en in de winter van ca. 80 naar ca. 110.

Nog meer fauna

Bij het ontwikkelen van verwachtingen in het kader van het Oeco-hydrologisch onderzoek repten zich al gauw meer fauna-specialisten. Een speurneus in het zoete water presenteerde op een blaadje welke soorten zoetwaterslakken er bijvoorbeeld nu

Vogels inventariseren (hier de tapuit) is een geliefde bezigheid van vrijwilligers (foto: Henk Harmsen).

Vrijwilliger in de AWD houden zich o.a. bezig met onderzoek naar mestkevers (foto: Kees Langeveld).

in het zuidelijk duin voorkomen: een handjevol. De verwachting ten aanzien van slakken werd er meteen bijgeleverd. Slakken houden van echt zoet, kalkrijk duinwater. Bij vermindering dan wel beëindiging van de grondwateronttrekking in het zuidelijk duin, kunnen kalkrijke kwelstromen worden hersteld. Het aantal soorten zoetwaterslakken zou kunnen toenemen van ca. 15 naar 40, om van de waterkevers, waterwantsen, en alle overige waterminnende organismen nog niet eens te reppen. Twee andere fanaten haastten zich om aandacht te vragen voor hun geliefde onderzoeksobject: de loopkevers. In het zuidelijk duin komen echte vochtminnende loopkevers momenteel niet aan hun trekken. Er zijn geen kwelplassen, geen moerassen, geen vochtige strandjes. Komen die vochtige plekjes er wel, dan zou de stand kunnen stijgen van 0 naar ca. 45 soorten!

Overige beheersmaatregelen

Ook de effecten van beweiding laat Gemeentewaterleidingen (GW) gedeeltelijk door vrijwilligers onderzoeken. Over de mestkevers in koeievlaaien werd reeds in "DUIN" gepubliceerd (zie DUIN 92/1). In de al dan niet beheerde bossen houdt een specialist de roofvogelpopulatie in de gaten en de houtzwammenwerkgroep de plantaardige boombezoekers. In het "eerste" infiltratiegebied worden al dertig jaar broedvogels geteld en kijkt men verder naar vlinders, mossen, amfibieën, mollen en wat dies meer zij. Hakhoutbosjes worden door vrijwilligers uitgeplozen op gallen en paddestoelen. En dan zijn er nog werkgroepen voor hagedissen, vleer-

Vrijwilligers verwijderen maaisel uit een dichtgegroeide vochtige duinvallei (foto: Kees Langeveld).

muizen, hogere planten, dagvlinders en konijnen. Daarnaast zoeken enkele "eenlingen" naar nachtvlinders, landslakken, grenspalen, spinnen, sprinkhanen, orchideeën, enz.). In het artikel over het Verlengde Oosterkanaal (zie pg. 22) kunt u lezen hoe vrijwilligers hun onderzoeksdeel leveren bij herinrichtingsprojecten.

Biologisch meetnet

Het werk van de vrijwilligers is geleidelijk van structuur veranderd. Vroeger liepen de vrijwilligers vrij solistisch achter hun eigen specialisme aan. Nu werken zij gezamenlijk en vaak projectgewijs met de verschillende vakdeskundigheden en bedrijfsmedewerkers samen. Een groeiend aantal bedrijfsbiologen koördineert de deelonderzoeken, waardoor het project als geheel meer waarde krijgt. Voor sommige vrijwilligers vloeide hieruit (inter)nationale waardering voort.

In de komende jaren wordt, in samenwerking met andere duinbiologen langs de Hollandse kust, vastgesteld van welke organismen een langjarige monitoring nodig is om de effecten van beheer en beleid te toetsen. Welke metingen geven de duinbeheerders een goede graadmeter: moeten we loopkevers blijven tellen of moeten we ons juist richten op libellen? Moeten we alle paddestoelen noteren of bestaan er indikatorsoorten die ons vertellen welke processen zich in de bodem voltrekken zonder dat we telkens duur en enigszins verstorend bodemonderzoek moeten verrichten? Misschien weten we een antwoord vooraleer de duinen de 21e eeuw ingaan. Wat er ook beslist zal worden, de hulp van vrijwilligers blijft altijd nodig!

Goedkope arbeidstijd goud waard

Voor Gemeentewaterleidingen leveren de vrijwilligers een enorme winst in de vorm van gratis arbeidstijd. Voor 1992 is uitgerekend hoeveel uur de vrijwilligers besteed hebben aan onderzoeksprojecten: 19.412 uur! En daarbij bleef het vrijwillig onderzoek voor puur wetenschappelijke doeleinden nog buiten beschouwing. Van de onderzoekstijd die in totaal door de sector Oecologie van GW werd besteed is dat is maar liefst 56,6%. Indien GW dit werk zou moeten laten verrichten door professionele biologen, zou de begroting met een paar miljoen verhoogd moeten worden. En waar haal je biologen met zo'n scala aan specialistische kennis vandaan? Zo veel mogelijk probeert GW de vrijwilligers te ondersteunen, bijvoorbeeld in alle aspecten van de wet op Arbeidsomstandigheden (ARBO-wet). Ook het benodigde instrumentarium kan in sommige gevallen door GW worden verstrekt of uitgeleend. Hoofdzaak is dat de vrijwilligers hun taken verrichten uit plezier, uit ondernemingslust. Wanneer mede door hun inzet een beter natuurbeheer wordt bereikt zijn ze net als de bedrijfsmedewerkers trots op "hun" duin.

Gert Baeyens is hoofd Oecologisch onderzoek bij de Afdeling Procesontwikkeling van Gemeentewaterleidingen. In dit artikel zijn de namen van vrijwilligers bewust weggelaten omdat het onmogelijk is om iedereen te noemen en op deze wijze aan ieder evenveel recht wordt gedaan. Bij Gemeentewaterleidingen is desgewenst een literatuuroverzicht verkrijgbaar waarin alle onderzoeksrapportage van vrijwilligers, bedrijfsmedewerkers en externe deskundigen is samengevat vanaf 1985 tot heden.